

Notes about a Greek Inscription on a Parthian Period Male Statue in the National Museum of Iran

Farhad Solat, Philip Forsythe and Afshang Parhizi Rad

Abstract

At the Parthian section of the National Museum of Iran stands a male figure, with a Greek inscription carved into its base. Little is known about where the statue was discovered until now. Although the second line's bottom and the beginning letters of both lines of the inscription are broken, the words can be read roughly by comparing them with similar inscriptions. The text suggests that it is an epitaph and that the statue was probably placed in a tomb as a memorial to the deceased person. The figure's long robe and the scroll or book in his hand indicate that he was a civilian, and possibly a religious person. Another reason to associate him with Christianity is his name, which was given to one of the apostles at the beginning of Christianity. The inscription's two-line text is almost certainly readable. Although examples of this inscription exist beyond Iran's borders, none have been found within Iran.

Keywords: Parthian-Period, Greek Inscription, Barnabas, Christianity.

<https://doi.org/10.22034/jinm.2022.557042.1056>

© 2021 Iran National Museum. All rights reserved

نکاتی درباره کتیبه یونانی مجسمه اشکانی موزه ملی ایران

فرهاد صولت^{*}، فیلیپ فورسایت^{**} و افشنگ پرهیزی‌راد^{***}

چکیده

در بخش اشکانی موزه ملی ایران پیکره مردی قرار دارد که روی پایه آن کتیبه‌ای دو سطری به یونانی حک شده است. از محل دقیق کشف این پیکره تا این زمان اطلاع زیادی در دست نیست. پایین سطر دوم و حروف آغازین هر دو سطر کتیبه شکستگی دارند اما می‌توان با قیاس با کتیبه‌های مشابه، کلمات را تا حدود زیادی خواند. با توجه به متن آن می‌توان گفت که از نوع «گورنبشته» (Epitaph) است، بنابراین به احتمال، مجسمه به‌عنوان یادبود فرد درگذشته در محل دفن او قرار داشته است. از محتوای متن کتیبه چنین به نظر می‌آید که «برنابا» یا «بارناباس» به احتمال، فردی شناخته‌شده بوده است، چنان‌که طومار یا کتابی که در دست دارد و نیز ردای بلند وی تأییدکننده این موضوع است که او فردی غیر نظامی و شاید مذهبی بوده است. دومین دلیل بر این که وی با مسیحیت در ارتباط بوده نام اوست؛ در واقع، چنین نام خاصی در صدر مسیحیت به فردی به نام یوسف اطلاق می‌شده است که یکی از رسولان مسیحیت به شمار می‌رود، اما آیا این مجسمه متعلق به همان بارناباس یا برنابای معروف جهان مسیحیت است یا نه، با قطعیت نمی‌توان نظر داد، زیرا به شواهد و مدارک بیشتری برای اثبات این امر نیاز است. آنچه تقریباً قطعی به نظر می‌رسد، خوانش متن دوسطری کتیبه است که با وجود نمونه‌های فراوان از این نوع کتیبه‌ها در خارج از مرزهای ایران، اما تاکنون چنین نمونه‌ای با محتوای مشابه در ایران یافت نشده بود.

واژگان کلیدی: اشکانیان، کتیبه، سنگ‌نوشته، گورنوشته، برنابا، بارناباس، مسیحیت.

* پژوهشکده زبان‌شناسی، کتیبه‌ها و متون، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری fsolat@gmail.com

** دکترای تخصصی، مرکز مطالعات کتیبه‌شناسی و دیرینه‌شناسی دانشگاه ایالتی اوهایو، ایالات متحده آمریکا forsythe.2@osu.edu

*** پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری afshang.p@gmail.com

۱. مقدمه

در بخش اشکانی موزه ایران باستان پیکره مردی قرار دارد که روی پایه آن کتیبه دو سطری به یونانی حک شده است. ارتفاع پیکره در حدود ۱۷۰ سانتی‌متر و عرض آن حدود ۴۰ سانتی‌متر است. این مرد ردایی بلند با چین‌های زیاد بر تن دارد که به نظر می‌رسد با دست راست، آن را نگه داشته و در دست چپ کتاب یا طوماری دارد. این فرد بدون پاپوش و کلاه و دارای موهای مجعد است. چشمانش درشت و بینی‌ای کشیده دارد و صورتش با سبیل و ریش پوشیده شده است. ظاهراً سر مجسمه جدا شده و پس از مرمت در جای خود قرار گرفته است. باید افزود که این سر برای تن مجسمه کوچک به‌نظر می‌رسد و احتمال دارد که متعلق به این پیکره نباشد. با توجه به اینکه سر و نیمی از تنه پیکره دارای رسوب و خوردگی است شاید بتوان گفت به مدت طولانی در آب قرار داشته است. ظاهر پیکره نشان می‌دهد که وی فردی غیر نظامی و شاید مذهبی بوده است و این موضوع با مفاد سطر دوم کتیبه نیز همخوانی دارد که به آن پرداخته خواهد شد. از محل دقیق کشف این پیکره اطلاع دقیقی در دست نیست اما بر اساس گفتگوی شفاهی نگارنده با کارشناسان موزه ملی ایران، این پیکره توسط مرحوم دکتر محمدیوسف کیانی، باستان‌شناس، به موزه تحویل داده شده است (تصویر ۱).

برای مقایسه آرایش موی سر، ریش و نیز نوع پوشش این مجسمه و نسبت آن با شیوه هنر پیکرتراشی دوره اشکانی سه نمونه از پیکره‌های این دوره بررسی شده که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

۱. پیکره مرد اشکانی به دست آمده از محوطه بردن‌شاند در مسجدسلیمان در استان خوزستان یافت که در موزه ملی ایران نگهداری می‌شود (تصویر ۲).

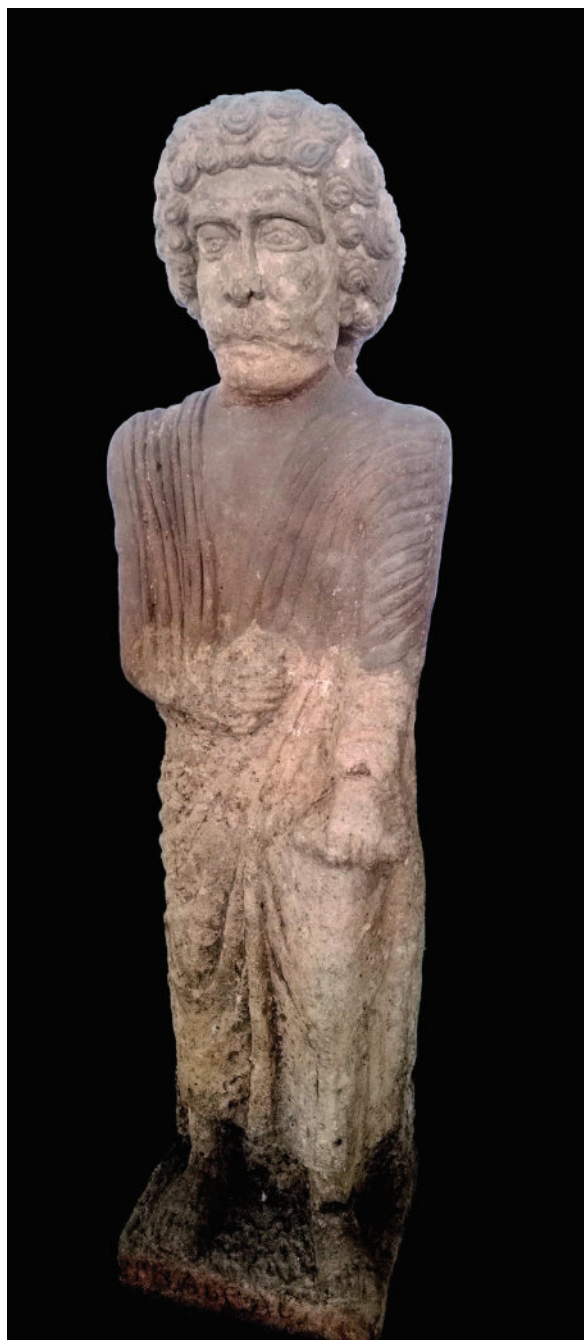
۲. مجسمه فرمانده نظامی که از هترا به دست آمده و در موزه بغداد نگهداری می‌شود (Curtis 1994: 212) (تصویر ۳).

۳. پیکره مرد اشکانی که ظاهراً دست راستش را به نشانه نیایش بالا برده است. این مجسمه در موزه هنر متروپولیتن نیویورک نگهداری می‌شود^۱ (تصویر ۴).

در هر سه پیکره، آرایش موها، موهای مجعد، نحوه حکاکی ریش و سبیل و نیز سبک پوشش آنها با پیکره مورد بحث شباهت دارد. با این که لباس پیکره تصویر ۴ بسیار ساده و بدون چین است اما تشابه قابل توجهی میان جامه‌های پُرچین تصاویر ۱، ۲ و ۳ دیده می‌شود؛ به‌ویژه با مقایسه تصویر ۲ با مجسمه مورد بحث می‌توان شباهت‌های ظاهری زیادی را دید؛ از جمله

این که در هر دو مجسمه، بزرگی سر نسبت به تن قابل مشاهده است؛ همچنین نحوه قرارگیری دو دست در هر دو تقریباً یکسان است. بنابراین، می‌توان حدس زد که مجسمه موزه ملی ایران به‌احتمال زیاد متعلق به دوران اشکانی است.

دو احتمال درباره محل کشف این پیکره وجود دارد که یکی مربوط به جنوب‌غرب ایران و استان خوزستان است و دیگری، به نقل از دکتر محمدیوسف کیانی، شاید محلی در شرق ایران و استان خراسان باشد. باین‌حال، شواهد زیادی در دست است که احتمال تعلق این پیکره را به مناطق غربی یا جنوب‌غربی

تصویر ۱. پیکره مرد اشکانی، موزه ملی ایران
(عکس از: آرشیو موزه ملی ایران).

۱. منبع عکس ۴ تارنمای موزه هنر متروپولیتن نیویورک به نشانی زیر:
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/324158>

تصویر ۳. فردی با لباس نظامی از هترا (عکس از 1994 Curtis).

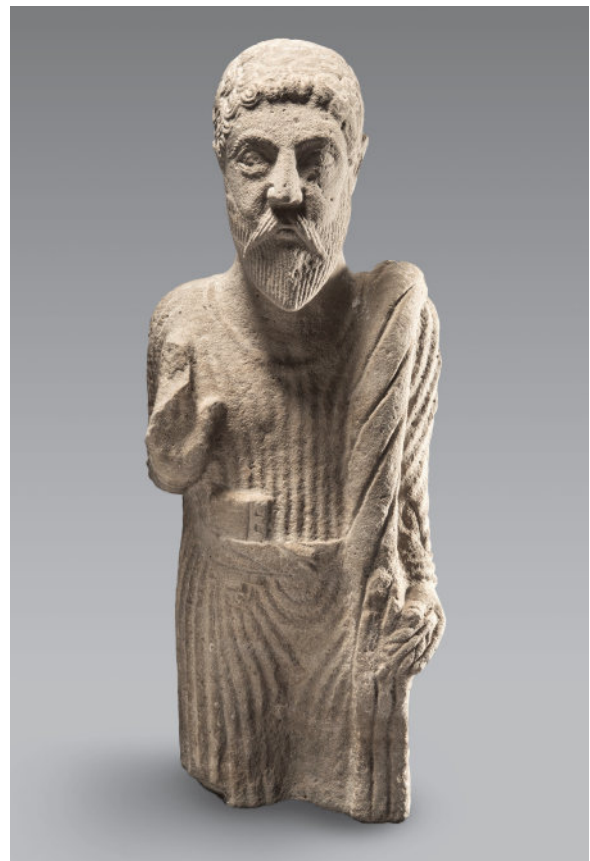
ایران افزایش می‌دهد. برای نمونه می‌توان به پیکره‌های مربوط به دوره اشکانی از مناطق الیمایی یافت‌شده در جنوب‌غربی ایران اشاره کرد. نمونه‌هایی از چنین پیکره‌هایی را با سبک دوره اشکانی در محوطه تاریخی بردن‌شاندۀ مسجدسلیمان در استان خوزستان می‌توان دید (22: Ghirshman 1979) (تصویر ۵). مشابهت پوشش این پیکره با پیکره‌های منطقه هترا نیز شایان توجه است (ر.ک. سفر ۱۴۰۰: ۵۱). بنابراین، احتمال این‌که این پیکره به مناطق جنوب‌غربی ایران یا میان‌رودان متعلق باشد، افزایش می‌یابد؛ اما تا دستیابی به مدارک و مستندات قوی‌تر نمی‌توان محل دقیق آن را مشخص کرد.

۲. کتیبه یونانی مجسمه: استنساخ و ترجمه آن

کتیبه‌ای دو سطر به خط و زبان یونانی روی پایه این پیکره کنده شده است. پایین سطر دوم و حروف آغازین هر دو سطر شکستگی دارند اما می‌توان با قیاس با کتیبه‌های یونانی سنگ‌مزار مشابه، کلمات را تا حدود زیادی خواند. با توجه به متن کتیبه می‌توان گفت که این نوشته یک «گورنشته» (Epi-taph) است، بنابراین به احتمال، مجسمه به‌عنوان یادبود شخص درگذشته در محل دفن او قرار داشته است (تصویر ۶ و ۷).

تصویر ۴. پیکره مرد اشکانی، یافت‌شده از جنوب غرب ایران، محل نگهداری موزه هنر متروپولیتن نیویورک.

تصویر ۲. پیکره سنگی مرد، بردن‌شاندۀ، مسجدسلیمان، خوزستان، اشکانی، شماره اثر ۵۳۸۱۲ (عکس از نیما فکورزاده).

تصویر ۵. بالا: نقش برجسته سنگی، بخشی از پلکان شمال غربی بردنشانده، خوزستان، شماره اثر ۳۲۶۷ (عکس از نیما فکورزاده) پایین: طرح اثر شماره ۳۲۶۷، مردانی با پوشش، آرایش مو، ریش و سبیل به شیوه اشکانی (Ghirshman 1979).

نهادی $[B]αρναβας/[B]αρναβος$ است. این واژه به احتمال، نام خاص (بارناباس/ بارنابوس) بوده که در حالت ندایی به معنای «ای بارناباس/ ای بارنابوس» است. واژه دوم از سطر یکم $αρρε$ است که حالت ندایی از صورت نهادی $αρρος$ به معنای «نابهنگام، نارس، بدون طراوت جوانی» بوده و بنابراین صفتی برای بارناباس است.

سطر دوم با واژه $[?]ρησσε$ آغاز شده است که حرف نخست آن به دلیل شکستگی، ناخواناست اما با مقایسه با کتیبه‌های یونانی دیگر می‌توان آن را به صورت $[χ]ρησσε$ بازسازی کرد. صورت اصلی واژه $ρησσε$ است که تکرار حرف سیگما ($σ$) رخ داده است. این اتفاق در کتیبه‌های یونانی

حرف‌نویسی کتیبه به صورت زیر پیشنهاد می‌شود:

1- $[B]αρναβε αρρε$

2- $[χ]ρησσε χαϊρε$

ترجمه فارسی پیشنهادی به این صورت است:

۱. ای بارناباس/ بارنابوس نابهنگام رفته

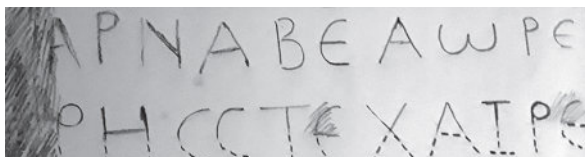
۲. بدروود ای مرد صادق

۳. تحلیل متن کتیبه

سطر یکم با واژه $[?]αρναβε$ آغاز می‌شود که به احتمال، شکستگی ابتدای آن حرف B بوده است، بنابراین واژه به صورت $[B]αρναβε$ کامل می‌شود که حالت ندایی از حالت

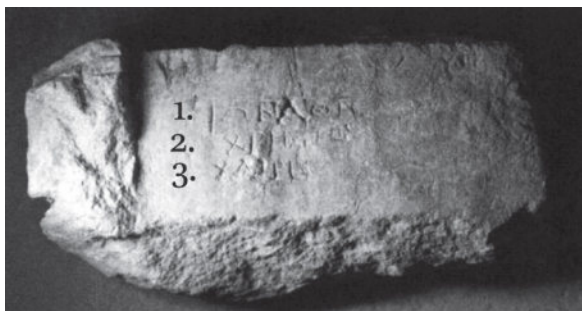
تصویر ۶. کتیبه پیکره مرد اشکانی، نمای نزدیک‌تر (عکس از نویسندگان).

تصویر ۷. استنساخ کتیبه پیکره مرد اشکانی، خطچین‌ها بازسازی بخش شکسته شده است.

تصویر ۸. کتیبه سنگ مزار «ساباتایوس» پسر «ساموئل» از «لئونتوپولیس» (Leontopolis) در مصر، نمونه‌ای از کاربرد عبارت $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{\epsilon}\ \chi\alpha\iota\rho\epsilon$ که با خط سیاه در زیر آن مشخص شده است (de Ricci 1909).

تصویر ۹. کتیبه‌ای یافت‌شده در منطقه «فیوم» (Fayum) مصر، در سه سطر، در سطر دوم واژه $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{\epsilon}$ و در سطر سوم کلمه $\chi\alpha\iota\rho\epsilon$ دیده می‌شود (Blumell 2014).

غیرمعمول نبوده و در واقع یک تشدید (gemination) صورت گرفته است (قس. Böckh 1843: 1049).

کلمه $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{\epsilon}$ در حالت ندایی مفرد از صفت مذکر $\chi\rho\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$ است. درباره معنای این واژه به چند فرهنگ لغت مراجعه شده است: این کلمه اصطلاحی خاص به منظور خدمت‌رسانی در سطح بالای اجتماعی است. در انجیل متی (۱۱:۳۰) به معنای «کمک‌رسان» و در دیگر متون مسیحی در معنای «مهربان، نیک، با کیفیت خوب» آمده است (Danker 2009: 384). این واژه، صفت از فعل $\chi\rho\alpha\omicron\mu\alpha\iota$ (مفید بودن) است، بنابراین به معنای «سودمند، مفید، نیک» نیز می‌تواند به کار می‌رود (Liddell 1996: 1674). در فرهنگ ریشه‌شناختی «بیکس» «متناسب، سودمند، نیک» معنی شده است (Beekes 2010: 1649). فرهنگ لغت آکسفورد چهار معنی آورده است: «مفید، سودمند؛ صادق، راستگو؛ شجاع، نیک؛ ساده، احمق» (Morwood 2007: 350).

واژه دوم از سطر دوم ($\chi\alpha\iota\rho\epsilon$) فعل امری، دوم شخص مفرد از $\chi\alpha\iota\rho\omega$ است که معنای تحت‌اللفظی آن «خوشحال باش! شادی کن!» بوده اما به‌طور کلی در کتیبه‌ها در معنی «بدرود، وداع» به کار رفته است (Liddell 1996: 1641).

ترکیب $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{\epsilon}\ \chi\alpha\iota\rho\epsilon$ در کتیبه‌های یونانی سنگ مزار متداول بوده است. نمونه‌ای از این نوع، کتیبه‌ای از منطقه «لئونتوپولیس» (Leontopolis) در مصر است که امروزه در موزه لوور پاریس نگهداری می‌شود.

نمونه دیگری از کتیبه‌های سنگ‌مزاری یونانی با عبارت شناخته‌شده $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{\epsilon}\ \chi\alpha\iota\rho\epsilon$ در زیر آمده است، با تأکید براین که چنین اصطلاحی در گورنشته‌هایی به زبان یونانی در مصر، یونان، روم، آسیای صغیر و جزیره‌های کرت و قبرس یافت شده‌اند (Blumell 2014: 188)، اما شاید این نخستین نمونه از چنین گورنشته‌های یونانی باشد که در ایران پیدا شده است.

بنابراین با توجه به عبارت $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{\epsilon}\ \chi\alpha\iota\rho\epsilon$ و نیز واژه $\alpha\omega\rho\epsilon$ باید گفت که سبک این کتیبه همانند بسیاری از دیگر کتیبه‌های مزارنوشته یونانی است و نمایانگر «بدرود واپسین» به فرد درگذشته است.

۴. درباره نام خاص $\text{Barva}\beta\alpha\varsigma$ / $\text{Barva}\beta\omicron\varsigma$

با توجه به حالت ندایی (vocative) واژه $\text{Barva}\beta\epsilon$ تشخیص این که حالت نهادی این واژه $\text{Barva}\beta\alpha\varsigma$ بوده است یا $\text{Barva}\beta\omicron\varsigma$ دشوار است، اما از آنجایی که این نام خاص به‌صورت $\text{Barva}\beta\alpha\varsigma$ در متون مسیحی تکرار شده است، بنابراین شاید بتوان حالت نهادی را به صورت $\text{Barva}\beta\alpha\varsigma$

۶. سپاسگزاری

از جناب آقای دکتر حسن‌زاده، مسئول محترم اداره پژوهش موزه ملی ایران سپاسگزاریم که با رهنمودهای تخصصی، مسیر این تحقیق را برای نویسندگان مقاله هموار کردند. همچنین از سرکار خانم دکتر پیران، مسئول محترم تالار کتیبه‌های موزه ملی ایران کمال تشکر را داریم که در طول مسیر پژوهش روی کتیبه‌های یونانی موزه ملی ایران از هیچ تلاشی دریغ نکردند. از سرکار خانم سپیدنامه، مسئول محترم موزه ایران باستان که با نظرات کارشناسی خود این مقاله را پربار کردند و همچنین سرکار خانم اکبری، امین‌اموال محترم موزه ملی ایران بسیار سپاسگزاریم.

منابع

- سفر، فؤاد، محمدعلی مصطفی
۱۴۰۰ هترا/ شهر خورشید، ترجمه مهدی برزگر، تهران، ایشتر.
- References**
Blumell, L. H.
2014 "A Jewish Epitaph from the Fayum." *Journal for the Study of Judaism*, 46(2), 182–197.
- Böckh, August
1843 *Corpus Inscriptionum Graecarum*. Officina Academica.
- Curtis, V.S.
1994 "More Parthian finds from Elymais in south-western Iran", *Iranica Antiqua*, 29, 201-214.
- Danker, F. W.
2009 *The concise Greek-English lexicon of the New Testament*, University of Chicago Press.
- de Ricci
n1909 "Seymour", *CRAI*, pp.144–145.
- Ghirshman, R.
1979 *Terrasses Sacrées de Bard-è Néchandeh et Masjid-i Solaiman l'Iran du Sud-Quest*, diffusion E.-J. Brill, Paris, Leiden.
- Liddell, H. G.; R. Scott, H. S. Jones & R. McKenzie-
1996 *A greek Greek - english English lexicon*, Clarendon Press.
- Morwood, J. & J. Taylor
2007 *The pocket oxford classical greek Greek dictionary*. Oxford University Press.
- Paul, B. R. S.
2010 *Etymological dictionary of greekGreek*. Brill.
- Stern, D. H.
1992 *Jewish New Testament Commentary: A companion volume to the Jewish New Testament*. Jewish New Testament Publications.

Toy, Crawford C. Howell H., Kohler, Kaufmann K
1906 "Barnabas: Josés", *Jewish Encyclopedia*, Archived 2011-06-06 at the Wayback Machine.

(در انگلیسی: Barnabas) نوشت. درباره‌ی شخصی به نام برنابا/ بارناباس در صدر مسیحیت آمده است: والدین یهودی یونانی‌اش او را یوسف (Joseph) نامیده بودند، اگرچه در متن یونانی بیزانسی نام وی به صورت Ἰωσήφ (Iōsēs) (صورت یونانی شده Joseph) آمده است، اما زمانی که داستان زندگی وی راجع به فروش زمین‌اش و بخشیدن پول آن به رسولان اورشلیم بازخوانی شود، درمی‌یابیم که رسولان وی را «برنابا/ بارناباس» (Barnabas) می‌نامیدند. s پایانی، شناسه نهادی صورت یونانی این کلمه است و در صورت آرامی آن نیامده است (Toy 1906). متن یونانی اعمال رسولان (Acts 4:36) این نام را به صورت υἱὸς παρακλησεως در معنای «پسر شجاعت» یا «پسر تسلی» آورده است (Stern 1992: 235). درباره ریشه این نام یک نظریه این است که این اسم صورت آرامی bar nehmā به معنای «پسر تسلی» است. نظریه دیگر، این اسم را مرتبط با کلمه عبری nabī (آرامی: nebī) به معنای «پیامبر، نبی» می‌داند، بنابراین کل واژه در معنای «پسر پیامبر» می‌تواند باشد (Ibid: 235-236).

۵. نتیجه‌گیری

از محتوای متن کتیبه چنین به نظر می‌آید که برنابا یا بارناباس به احتمال، فردی مشهور از صدر مسیحیت بوده است، چنان‌که طومار یا کتابی که در دست دارد و نیز ردای بلند وی تأییدکننده این موضوع است که او فردی غیر نظامی و شاید مذهبی بوده است. دومین دلیل برای این که وی با مسیحیت در ارتباط بوده نام اوست، همچنان‌که پیشتر توضیح داده شد چنین نام خاصی در صدر مسیحیت به فردی به نام یوسف اطلاق می‌شده که یکی از رسولان مسیحیت به شمار می‌رود، اما آیا این مجسمه متعلق به همان بارناباس یا برنابای معروف جهان مسیحیت است یا نه، با قطعیت نمی‌توان نظر داد، زیرا به شواهد و مدارک بیشتری برای اثبات این امر نیاز است. اما به احتمال، این که محل کشف این پیکره جایی در غرب ایران بوده است غیرمنطقی به نظر نمی‌رسد، زیرا بیشتر کتیبه‌های یونانی کشف‌شده در ایران به این منطقه تعلق داشته‌اند و از طرفی پایگاه مسیحیت نیز محسوب می‌شده است؛ اما هنوز به اسناد بیشتری نیاز است تا بتوان با قطعیت نظر داد. آنچه تقریباً قطعی به نظر می‌رسد، خوانش متن دوسطری کتیبه است که با وجود نمونه‌های فراوان از این نوع کتیبه در خارج از مرزهای ایران، اما تاکنون چنین نمونه‌ای با محتوای مشابه در ایران یافت نشده بود.